

UOT 343.**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI CİNAYƏT-PROSESSUAL
MƏCƏLLƏSİNİN 53.1.1-ci MADDƏSİNİN
TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ BARƏDƏ****R.S.KAZIMOV**
Bakı Dövlət Universiteti
Azeri1985@mail.ru

Məqalədə Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 53.1.1-ci maddəsindəki dayandırmanın əsası nəzəriyyədə müəlliflər tərəfindən təqsirsizlik prezumpsiyasının tələblərinə cavab vermədiyi bildirilir. Burada dayandırmanın müvafiq əsasının qanunvericilikdə cinayət prosesi nəzəriyyəsinin ümumi müddəalarına cavab verən məzmununda ifadə olunması təklif olunur.

Açar sözlər: cinayət prosesi, ibtidai istintaqın dayandırılması, ibtidai istintaqın təzələnməsi

İbtidai istintaqın dayandırılması əsası dedikdə, cinayət prosesi nəzəriyyəsinə ümumi qəbul olunmuş mövqe ondan ibarətdir ki, ibtidai istintaqın davam etməsi və qurtarmasına müvəqqəti olaraq mane olan cinayət-prosessual qanunvericilikdə təsbit olunmuş mötəbər faktiki hallar başa düşülür (11, 92). Əslində dayandırmanın əsaslarına belə bir tərifi verilməsini dayandırmanın ümumi qəbul olunmuş tərifi kimi nəzərdən keçirmək olmaz. Çünki dayandırmanın öz anlayışlarını nəzərdən keçirdikdə müəlliflərin bəzilərinin bu zaman ibtidai istintaq üzrə prosesual fəaliyyətin sözün əsl mənasında dayandığı fikrini müdafiə etmirdilər. Ona görə də hesab edirik ki, dayandırmanın əsasları barədə ortaq mövqedə dayanan bir tərifi üstünlük verib onu ümumqəbul olunmuş tərifi kimi qəbul etmək olar. Müəlliflərdən K.B.Kalinovski bildirir ki, araşdırmanın dayandırılması əsası dedikdə, ...qanunla nəzərdə tutulmuş halların mövcudluğu başa düşülür (müəllifin dayandırmanın mahiyyəti barədə özünün fikri ifadə olunan hissəsini göstərmirik). Bu hallar fiziki və hüquqi növlərə bölünür (10). Hesab edirik ki, deyilənlərə onu əlavə etmək olar ki, “işin dayandırılması üçün” ifadəsinin ora əlavə olunması ilə məsələni həll etmiş oluruq. Beləliklə də, ibtidai istintaqın dayandırılması əsası dedikdə, ibtidai istintaqın dayandırılması barədə qərarın qəbul edilməsi ilə nəticələnən qanunda nəzərdə tutulmuş halların məcmusu başa düşülür.

İbtidai istintaqın dayandırılması əsaslarını araşdırarkən digər əhəmiyyətli bir məsələ həmin əsasların sistemi ilə bağlı olan məsələdir. Əksər müəlliflər belə hesab edirlər ki, dayandırmanın əsaslarını müəyyənləşdirən maddənin konstruksiyası qapalıdır və ya ibtidai istintaqın dayandırılması yalnız qanunda müəyyənləşdirilən əsaslarla mümkündür (3, 196; 13, 179). Bu fikir özlüyündə onu ehtiva edir ki, ibtidai istintaqın dayandırılmasına yalnız qanunda nəzərdə tutulmuş hallarda yol verilir, cinayət işi üzrə icraatın davam etməsinə mane olan bir çox digər faktiki hallar ibtidai istintaqın dayandırılması əsası kimi çıxış edə bilməz. Hərçənd ki, hüquq ədəbiyyatından da bəlli olduğu kimi, müəyyən müəlliflər həmin əsasların dairəsinin qapalı olması ilə razılaşırmır, araşdırmanın davam etdirilməsinə mane olan zərərçəkmiş şəxsin və şahidin uzun sürən ağır xəstəliyi, böyük həcmli inventarlaşmanın, təftişin və ekspertizanın aparılması zərurəti yarandığı hallarının icraatın dayandırılması əsası kimi nəzərdən keçirir, bu halda dayandırma barədə qərarın qəbul etməsini düzgün sayır və hətta, buna görə də müstəntiqin cinayət işini dayandırarkən onun səbəblərini müəyyənləşdirmək vəzifəsinin qanuna daxil edilməsini zəruri olduğunu iddia edirlər (7, 24-25). Hesab edirik ki, bu müəlliflərin dediklərində müəyyən qədər həqiqət olsa da, (doğurdan da, belə hallarda işin icraatı faktiki olaraq davam etmədən dayanır) göstərilən əsaslarla müstəntiqin qəbul etdiyi qərar qanunsuzdur və həmin qərardan şikayət verildiyi halda o çox böyük ehtimalla ləğv olunacaqdır. Bunu deməyə bizə aşağıdakılar əsas verir. Nəzərdən qaçırmaq olmaz ki, AR CPM-in 53.1-ci maddəsində göstərilən əsasların özü və məzmunu konkret vəziyyətləri nəzərdə tutur ki, məhz ona görə də, bu maddənin konstruksiyasına görə həmin əsasların siyahının qapalı olmasını qeyd edə bilirik. Ona görə də, bu maddədə nəzərdə tutulmayan, hətta müstəntiqin öz mülahizəsi ilə işin icraatının davam etməsinə mane olan halın olması faktını qərarda əsaslandırırsa belə, ibtidai istintaqın dayandırılması yolverilməzdir.

Nəzəri və praktiki baxımdan mühüm əhəmiyyət kəsb edən məsələlərdən biri də, ibtidai istintaqın dayandırılmasının əsaslarının konkret siyahısı ilə bağlıdır. Doğrudur, bu məsələdə AR CPM-nin 53.1-ci maddəsi ilə xarici ölkələrin qanunvericiliyi fərqli məzmunu özündə ehtiva edir. Lakin buna baxmayaraq ibtidai istintaq mərhələsində icraatın dayandırılması əsasları barədə mənbələrdə fikir ayrılığı mövcuddur. Belə ki, AR CPM-nin Kommentariyasının müəllifləri ibtidai istintaq mərhələsində cinayət işi üzrə icraatın dayandırılması əsasları ilə bağlı bildirirlər ki, cinayət işi üzrə icraatın dayandırılmasına səbəb olan hallar CPM-in 53.1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuşdur. Həmin hallardan hər hansı birinin olması cinayət işi üzrə icraatın dayandırılması üçün əsasdır. Müstəntiq həmin maddədə nəzərdə tutulan bir neçə əsasla da icraatı dayandıra bilər (1, 795). AR CPM-in 53.1-ci maddəsindən də bəllidir ki, ümumilikdə cinayət təqibi üzrə icraatın həm ibtidai araşdırma, həm də məhkəmə baxışı mərhələsində dayandırılmasının yeddi əsası vardır: 1) təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb edilməli olan şəxs müəyyən olunmadıqda; 2) təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb edilməli olan şəxsin olduğu yer müəyyən olunmadıqda; 3) təqsirləndirilən

şəxs qismində cəlb edilməli olan şəxs istintaqdan və ya məhkəmədən gizləndikdə; 4) təqsirləndirilən şəxsin ağır xəstəliyi və ya Azərbaycan Respublikasının hüdudlarından kənarında olması ilə əlaqədar cinayət prosesində iştirakı müvəqqəti mümkün olmadıqda; 5) cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməlin törədilməsində təqib olunan şəxsin toxunulmazlıq hüququndan məhrum edilməsi və ya xarici dövlət tərəfindən verilməsi məsələsi qanunla müəyyən olunmuş qaydada qoyulduqda; 6) insan hüquq və azadlıqlarının həyata keçirilməsi məsələləri ilə bağlı məhkəmə tərəfindən Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının və qanunlarının şərh edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Məhkəməsinə müraciət edildikdə; 7) məhkəmə qərarlarının icra edilməməsi ilə əlaqədar cinayət təqibi zamanı mülki-prosessual qanunvericiliyə uyğun olaraq qərarın icrası kassasiya instansiyası məhkəməsi tərəfindən dayandırıldıqda.

Göründüyü kimi, AR CPM-in Kommentariyasının müəllifləri AR CPM-in 277.1-ci maddəsindəki “cinayət işi üzrə icraat bu Məcəllənin 53.1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş hallarda müstəntiqin əsaslandırılmış qərarı ilə dayandırılır” məzmununa səthi yanaşma əsasında şərh vermişlər, ibtidai istintaqda dayandırmanın əsaslarına məhkəmə mərhələsində icraatın dayandırılması əsaslarını da aid etmişlər. Bu məsələdə cinayət prosesi elmində uzun illər ərzində geniş tədqiqatlar aparmış prof. M.Ə. Cəfərquliyevin mövqeyi daha məntiqli və əsaslandırılmış hesab olunmalıdır. Belə ki, müəllif yalnız məhkəmə icraatına aid ola biləcək dayandırma əsaslarını ibtidai istintaqın dayandırılması əsaslarının siyahısından çıxararaq bu siyahının sayda əsasların sayını altıya endirir və bu bərdə yazır: “1) təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb edilməli olan şəxs müəyyən olunmadıqda; 2) təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb edilməli olan şəxsin olduğu yer müəyyən olunmadıqda; 3) təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb edilməli olan şəxs istintaqdan və ya məhkəmədən gizləndikdə; 4) təqsirləndirilən şəxsin ağır xəstəliyi və ya Azərbaycan Respublikasının hüdudlarından kənarında olması ilə əlaqədar cinayət prosesində iştirakı müvəqqəti mümkün olmadıqda; 5) cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməlin törədilməsində təqib olunan şəxsin toxunulmazlıq hüququndan məhrum edilməsi və ya xarici dövlət tərəfindən verilməsi məsələsi qanunla müəyyən olunmuş qaydada qoyulduqda; 6) insan hüquq və azadlıqlarının həyata keçirilməsi məsələləri ilə bağlı məhkəmə tərəfindən Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının və qanunlarının şərh edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Məhkəməsinə müraciət edildikdə müstəntiqin əsaslandırılmış qərarı ilə dayandırılır” (2, 473-474).

Əslində bu siyahıda sonuncu əsasın ibtidai istintaqın dayandırılması əsası kimi göstərilməsi məsələsinin mübahisə edilə bilər. Lakin nəzərə alsaq ki, Azərbaycan Respublikasının müasir cinayət prosesində ibtidai istintaq mərhələsində məhkəmə nəzarətinin mövcudluğunu qəbul edir və cinayət-prosessual qanunvericilikdə ətraflı şəkildə tənzimləyir, onda belə bir hal ola bilər ki, həm müstəntiq, həm də məhkəmə nəzarəti qaydasında məhkəməyə

şikayət etmək hüququ olan şəxslərin müraciəti əsasında məsələyə baxan müvafiq məhkəmə Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının və qanunlarının şərh edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsinə müraciət etsin və bu halda müstəntiq dayandırmanın ümumi şərtlərinə əməl etməklə ibtidai istintaqın dayandırılması barədə əsaslandırılmış qərar qəbul etsin. Aydın ki, təcrübədə bu əsasla ibtidai istintaqın dayandırılmasına nadir hallarda rast gəlmək olar. Deyilənlərə yekun vuraraq bildirmək istərdik ki, hesab edirik ki, bu məsələdə prof. M.Cəfərquliyevin mövqeyi daha əsaslıdır və biz bu mövqeyin doğru olduğu qənaətindəyik. Bununla yanaşı, biz işdə dayandırmanın 53.1-ci maddədə göstərilən bütün hallar üzrə dayandırılması barədə deyil, təcrübədə daha çox tətbiq olunan ilk dörd əsası barədə daha ətraflı fikrimizi formulə etməyə cəhd edəcəyik.

Yuxarıda göstəriləni kimi, AR CPM-də ibtidai istintaqın dayandırılmasının birinci əsası kimi “təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb edilməli olan şəxs müəyyən olunmadıqda” kimi əks olunmuşdur. Ədəbiyyatda ibtidai istintaqın dayandırılmasının bu əsası ilə bağlı bir çox problem məsələlər mövcuddur. Uzun illər ərzində davam edən elmi mübahisələrdən biri bu əsası ümumiyyətlə dayandırmanın əsası kimi qəbul olunub-olunmaması məsələsidir. Belə ki, bəzi müəlliflər bildirir ki, bu hal dayandırmanın əsası kimi qəbul olunmamalı, belə olan halda ibtidai istintaq adı qaydada təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb edilməli olan şəxsin müəyyən edilməsi barədə qərar çıxarılması üçün əsasların müəyyənləşdirdiyi anadək davam etdirilməlidir. X.J.Kenjəyev bir az da qabağa gedərək təklif edir ki, cəmiyyət və dövlət üçün yüksək ictimai-təhlükəli olan cinayət işləri üzrə ibtidai istintaqın dayandırılmasının ümumiyyətlə qadağan olunmasını nəzərdə tutan normanın qanuna daxil edilməsi zəruridir (7, 43).

Bu fikrin tərəfdarlarına müəyyən mənada haqq qazandırmaq olar. Belə ki, son illərin ibtidai istintaqda dayandırılmanın əsaslarına görə statistik göstəricilərə nəzər yetirdikdə bu əsasla cinayətlərin dayandırılma faizinin çox yüksək olduğunu müşahidə etmək olar. Təkcə 2009-cu ildə ümumilikdə icraatı dayandırılmış 4750 işdən 3732 işin icraatı məhz təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb edilməli olan şəxs müəyyən olunmadığı üçün dayandırılmışdır. Bu göstərici icraata qəbul olunmuş ümumi işlərin içərisində onun yerinin aşağı olduğunu, yəni 19.5% dayandırılmış işlər arasında faizinin yüksək olduğunu göstərir, yəni 78%. Müvafiq əsasla cinayət işlərinin dayandırılması, faktiki olaraq, həmin işlər üzrə cinayətə görə cəzanın labüdlüyü prinsipinin həyata keçirilməməsi, həmçinin cinayət mühakimə icraatının cinayətləri tezliklə açmaq vəzifəsinin yerinə yetirilməməsi deməkdir. Doğrudur ki, işin dayandırılması onun xitamı demək deyil və iş üzrə prosesual fəaliyyəti tam dayandırılmır və sonradan iş üzrə cinayət məsuliyyətinin labüdlüyü prinsipini təmin etmək olar. Lakin təcrübə göstərir ki, cinayət törədildikdən dərhal sonra onun üstünün açılması və təqsirkarın məsuliyyətə cəlb olunması cinayətə görə cəzanın ümumi və xüsusi xəbərdaredici funksiyasının daha effektiv şəkildə

nail olduğunu deməyə əsas verir. Eyni zamanda cəmiyyətdə dövlətin cinayətkarlığa qarşı mübarizə siyasətinin effektivliyi barədə rəy formalaşır.

Bununla yanaşı, həmin müəlliflər bildirirlər ki, cinayət işini dayandırmaqla müstəntiq özünü cinayətin açılmasına görə borclu hiss etməməsi, iş üzrə dayandırmadan sonrakı fəaliyyətdən özünü kənar qoyması, bütün zəruri və mümkün olan hərəkətlərin həyata keçirilməsini düzgün formulə etməməsi və s. halları istisna etmək üçün təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb edilməli olan şəxsin müəyyən edilməməsi əsası ilə ibtidai istintaqın dayandırılması doğru deyildir. Nəticə olaraq, bu qrupdan olan müəlliflər məhz cinayətkarlığa qarşı mübarizə siyasətinin effektivliyinin təmin olunması məqsədilə təklif edirlər ki, dayandırmanın bu əsasını qanundan çıxarmaq, yalnız təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb etmə qərarını çıxarmağa kifayət edən sübutlar olduqda müvafiq qərarı qəbul etdikdən sonra icraatı başqa əsasla dayandırmaq olar. Yeri gəlmişkən, Azərbaycan cinayət prosesinin inkişaf tarixini nəzərdən keçirərkən çar Rusiyasının 1864-cü il CMİN-nin 276-277-ci maddələrində müvafiq əsas bu formada tənzimlənirdi.

Bu fikrə qarşı çıxan bir çox müəlliflər özlərinin əsaslandırmasında bildirirlər ki, bu hal araşdırmanın müddətsiz şəkildə davam etməsinə, vətəndaşların hüquq və azadlıqlarının pozulması ilə nəticələnəcək və müstəntiqin cinayətin açılması üzrə fəaliyyətinə heç də yaxşı təsir göstərməyəcəkdir (5, 62). Hesab edirik ki, bu əsaslandırmanı daha inandırıcı saymaq olar. Deyilənlərə onu da əlavə etmək yerinə düşərdi ki, müvafiq müəlliflərin gətirdikləri arqumentlərin hamısı dayandırma zamanı realizə oluna bilər. Hərçənd ki, müasir inkişaf etmiş dünya ölkələrinin bəzilərinin cinayət mühakimə icraatının ibtidai istintaq mərhələsində işin dayandırılması anlayışı mövcud deyildir. Buna, L.V.Qolovkonun “Fransa cinayət prosesində təhqiqat və ibtidai istintaq” kitabında rast gəlmək mümkündür. Müəllif ibtidai istintaqın qurtarması mərhələsini xarakterizə edərkən dayandırmanın zəruriliyinin olmamasına ehyam vuraraq bildirir ki, qüvvədə olan 1958-ci il CPM-inə görə ibtidai istintaq hər hansı müddətlərlə məhdudlaşdırılmır (Burada müəllif dayandırmaya heç bir zərurətin olmamasını göstərir – m.) Bu müddəə 1808-ci il cinayət araşdırması məəcəlləsindən (Azərbaycanda bu məəcəlləni Cinayət-Prosessual Məcəllə kimi adlandırırlar – m.) əxz olunmuşdur. Həmçinin, qanun işdə zəruri olaraq məhz hansı qərarların olmasını müəyyənləşdirmir. İstintaq hakimi ibtidai istintaqın qurtarması anını özünün mülahizəsinə görə qiymətləndirmək səlahiyyətinə malikdir. Bu mərhələdə istintaq hakimi iki növ qərar qəbul edə bilər: işin xitam olunması və ya məhkəməyə göndərilməsi barədə (6, 95, 96).

Hesab edirik ki, Fransa cinayət prosesindəki bu müddəanı əsas götürüb o qaydanı qəbul etmək olmaz. Çünki MDB dövlətlərinin bir çoxunun cinayət-prosessual qanunvericiliyində insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi mexanizmi minimal beynəlxalq tələblərə cavab vermədiyi Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin bəzi qərarlarında aydın şəkildə müşahidə etmək olar.

Təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb edilməli olan şəxsin müəyyən olunmaması əsası ilə ibtidai istintaqın dayandırılması probleminin mübahisəli nəzəri məsələlərindən biri də bu əsasın qanunvericilikdə ifadə olunması məzmunu ilə əlaqədardır. Müəlliflər arasında bu əsasın qanunda ifadə olunan məzmunu barədə fikir ayrılığı mövcuddur və hər bir müəllif özünün əsaslandırması ilə qanunda bu əsasın özünəməxsus məzmununda əks olunmasını təklif edir. Qeyd edək ki, bu mübahisənin ayrı-ayrı cəhətləri Q.P.Ximiçevanın əsərində daha dolğun şəkildə əks olunmuşdur. Belə ki, X.J.Kenjəyev bildirir ki, burada söhbət, faktiki olaraq, təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb edilməli olan şəxsdən deyil, cinayət törətmiş şəxsdən gedir. Q.P.Ximiçeva bu fikri müdafiə edərək əlavə edir ki, doğurdan da, hər şeydən əvvəl cinayəti açmaq, onu törədən şəxsi müəyyənləşdirmək zəruridir, daha sonra həmin şəxsin təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb olunması barədə məsələnin həll olunması lazımdır. Elə vəziyyət yarana bilər ki, cinayəti törədən şəxs müəyyənləşdirilsin, amma onun barəsində cinayət təqibinin həyata keçirilməsini istisna edən hal olsun (məsələn, cinayət məsuliyyətinə cəlb etmə yaşına çatmama). Belə olan halda, şəxs təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb oluna bilməz və onun barəsində cinayət işi xitam olunmalıdır (13, 183-184).

Məsələ ilə bağlı onu da qeyd etməliyik ki, prosessual ədəbiyyatda bu mövqeni başqa məzmunlu əsaslandırma ilə müdafiə edən müəlliflər də vardır. Onlar daha çox məsələnin cinayət-hüquqi aspektlərini qabardaraq hesab edirlər ki, cinayətin subyektinin olmaması həmin əməldə cinayət tərkibinin olmaması deməkdir və bu, şəxsin cinayətkar hesab olunmamasına gətirib çıxarır ki, həmin işlər də, prosessual qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş qaydada xitam verilməlidir (11, 93).

Bu mövqeni müdafiə edən müəlliflərin təklifi ondan ibarətdir ki, cinayət işi üzrə barəsində təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb etmə qərarı çıxarılaçaq şəxsi müəyyən etmək mümkün deyildirsə, bu halda qanunda dayandırmanın əsası “təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb edilməli olan şəxsin müəyyən olunmadıqda” kimi deyil, “cinayəti törətmiş şəxsin müəyyən olunmadıqda” (12, 109), “Rusiya Federasiyası Cinayət Məcəlləsi ilə nəzərdə tutulmuş ictimai təhlükəli əməli törətmiş şəxsin müəyyən olunmaması” (11, 93), “ictimai təhlükəli əməlin konkret şəxs tərəfindən törədilməsinə dair dəlillərin olmaması” (9, 6), “cinayət qanunu ilə qadağan olunmuş əməli törətmiş şəxsin müəyyən olunmaması” (15) kimi ifadə olunmalıdır.

Doğurdan da, bu qrup müəlliflərin fikirlərində həqiqəti əks etdirən kifayət qədər çoxlu məqamlar vardır. Lakin bu mövqenin çatışmazlığı ondan ibarətdir ki, müəlliflərin təklif etdikləri “cinayət törətmiş şəxsin müəyyən olunmaması” və buna yaxın yeni maddədə prosessual hüquq elminin əsas müddəaları və fundamental cəhətləri nəzərə alınmamışdır. Belə ki, AR CPM-in cinayət mühakimə icraatının ən mühüm prinsiplərindən biri olan təqsirsizlik prezumpsiyasının mahiyyətinə görə cinayətin törədilməsində təqsirləndirilən hər bir şəxs onun təqsiri qanunla nəzərdə tutulmuş qaydada sübuta yetirilmə-

yihsə və bu barədə qanuni qüvvəyə minmiş məhkəmənin hökmü yoxdursa, təqsirsiz sayılır və hətta şəxsin təqsirli olduğuna əsaslı şübhələr varsa belə, onun təqsirli bilinməsinə yol verilmir. Başqa sözlə, şəxsin cinayəti törətməsi barədə və ya tərsinə cinayətin konkret şəxs tərəfindən törədilməsinin iddia olunması üçün məhkəmənin qanuni qüvvəyə minmiş hökmünün olması zəruridir. İbtidai araşdırma mərhələsində isə məhkəmə hökmünün qəbul olunmadığı aydın məsələ olduğu üçün hesab edirik ki, prosessual qanunvericilikdə məhkəmənin hökmü qanuni qüvvəyə minənədək onun barəsində “cinayəti törətmiş şəxs” kimi danışmaq qəti şəkildə qəbul edilən deyil və bu cinayət-prosessual qanunvericiliyin prinsiplərinin mahiyyətini doğru qavramamaq kimi qiymətləndirilməlidir. Müstəntiqin təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb etmə qərarı isə şəxs barəsində cinayəti törətməsi iddia olunmasıdır.

Lakin əvvəldə də qeyd etdiyimiz kimi yuxarıdakı müəlliflərin də fikirlərində həqiqət olan mülahizələr vardır. Belə ki, onların müvafiq əsasla dayandırıldığı halda cinayəti törədənin təqsirləndirilən şəxs kimi çıxış edə bilməməsi haqlı iraddır və onun aradan qaldırılması üçün qanunda dəyişiklik etmək zəruridir. Məsələ ilə bağlı fikrimizi formalaşdırmaq üçün *de lege lata* baxımından məsələnin AR CPM-də necə tənzimlədiyini nəzərdən keçirmək lazım gəlir. AR CPM-in 53.1.1-ci maddəsində dayandırmanın birinci əsası kimi göstərilən “təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb edilməli olan şəxs müəyyən olunmadıqda” əsasının mahiyyəti ondan ibarətdir ki, baş vermiş cinayətin törədilməsində ilkin sübutlar əsasında təqsirləndirilən şəxsi və ya cinayəti törətməsi ehtimal olunan şəxsi müəyyən etmək mümkün olmadıqda müstəntiq cinayət işi üzrə icraatı dayandırır.

Eyni zamanda AR CPM-in 91.1-ci maddəsindən bəllidir ki, müstəntiqin, prokurorun və ya məhkəmənin təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb etmə barədə qərar çıxartdığı fiziki şəxs təqsirləndirilən şəxs kimi tanınır. Yəni şəxs barəsində o vaxt təqsirləndirilən şəxs kimi danışmaq olar ki, onun barəsində səlahiyyətli dövlət orqanları müvafiq qərar qəbul etsin. Eyni zamanda CPM-in 223.1-ci maddəsinə görə şəxsin təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb edilməsi üçün əsas cinayətin onun tərəfindən törədilməsini göstərən ilkin sübutların məcmusudur. 53.1.1-ci maddədə isə söhbət baş verən cinayət üzrə ümumiyyətlə müəyyən olunmamış və barəsində səlahiyyətli şəxslər tərəfindən müvafiq qərar qəbul olunmamış naməlum fiziki şəxsdən gedir. Göründüyü kimi, qanunun ifadə etmək istədiyi məzmunla onun digər normasının mahiyyəti arasında uyğunsuzluq mövcuddur. Bunu aradan qaldırmaq üçün daha doğru olardı ki, 53.1.1-ci maddədə nəzərdə tutulan təqsirləndirilən şəxs 91.1 və 223.1-ci maddəyə uyğunlaşdırılsın.

Bu zaman təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb etmə qərarının “ilkin sübutlar” əsasında qəbul edilməsinin tənqidi və onun “kifayət qədər sübutlar” anlayışı ilə əvəz edilməsi barədə M.S.Qəfərovun fikrini nəzərə almaq və müvafiq dəyişikliyi həyata keçirmək doğru olardı. Belə ki, müəllifə görə “AR CPM-də əvvəlki məcəllədən fərqli olaraq ilkin sübutlar anlayışından istifadə

olunması nəzəri baxımdan aydın deyildir və müəyyən mənada cinayət prosesinin formalaşmış nəzəri müddəalarına da uyğun deyildir. Cinayət-prosessual hüquq nəzəriyyəsində sübutlar alınma mənbəyinə görə ilkin və törəmə sübutlara bölünməsi kimi təsnifatı vardır... Fikrimizcə, CPM-in 156.1 və 223.1-ci maddəsindəki ilkin sübutlar anlayışı “kifayət qədər sübutlar” anlayışı ilə əvəz edilməsi daha məqsədmüvafiqdir. Çünki hər hansı bir qərarın qəbul olunması üçün kifayət qədər həcmdə sübutun olması vacibdir, əks halda belə qərarlar sonradan əsassız qərar kimi ləğv oluna və ya ondan şikayət verilməsi ilə nəticələnmə bilər” (4, 31).

Məhz buna görə də hesab edirik ki, B.A. Komolevin irəli sürdüyü maddə təklifini nisbətən təkmilləşdirməklə qəbul etmək olar. Hesab edirik ki, AR CPM-in 53.1.1 maddəsi aşağıdakı kimi ifadə olunmalıdır:

“53.1.1. İctimai təhlükəli əməlin konkret şəxs tərəfindən törədilməsinə dair kifayət qədər sübutlar olmadıqda;

AR CPM-in 53.1-ci maddəsi haqqında bəzi məsələləri də qeyd etmək zəruridir. CPM-in 53.1-ci maddənin məzmununa görə bu maddədə göstərilən hallarda cinayət təqibi üzrə icraat **dayandırılı bilər**. Buna baxmayaraq CPM-in 277.1-ci maddəsində isə göstərilir ki, cinayət işi üzrə icraat bu Məcəllənin 53.1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş hallarda müstəntiqin əsaslandırılmış qərarı ilə **dayandırılır**. Göründüyü kimi, bir halda qanunvericilik yəni, 53.1-ci maddədə göstərir ki, aşağıdakı hallarda icraat **dayandırılı bilər**, digər halda isə yəni, 277.1-ci maddədə göstərir ki, 53.1-ci maddədə göstərilən hallarda icraat məcburi şəkildə **dayandırılır**. Eyni bir məsələnin ayrı-ayrı maddələrdə fərqli şəkildə tənzimlənməsi təcrübədə müəyyən mənfə hallara gətirib çıxara bilər. Dövlət orqanları fəaliyyətinin ümum-nəzəri əsaslarına diqqət yetirdikdə açıq şəkildə müəyyən etmək olar ki, onlar qanunda göstərilən qaydada və çərçivədə fəaliyyət göstərirlər. Bu müddəa 2009-cu il 18 mart tarixində AR Konstitusiyasının 71-ci maddənin X-cu hissəsi kimi əlavə olunmuşdur. Eyni zamanda o da ümum-qəbul olunmuş fikirdir ki, dövlət orqanlarının hər hansı bir səlahiyyətinin həyata keçirilməsi müvafiq şərtlərin mövcud olduğu halda onun yerinə yetirilməsi məcburi olan vəzifəyə çevrilir. Qeyd olunanlar əsasında və cinayət təqibi üzrə icraatın vaxtında dayandırılmasının cinayətə görə məsuliyyətə cəlb etmə müddəti baxımından cinayət-hüquqi və insan hüquq və azadlıqlarının təminatı baxımından cinayət-prosessual əhəmiyyətini nəzərə alaraq müvafiq hallarda səlahiyyətli subyektin icraatı dayandırmaq vəzifəsi müəyyənləşdirilməlidir. Başqa sözlə, CPM-in 53.1-ci maddəsi 277.1-ci maddənin məzmununa uyğunlaşdırılaraq aşağıdakı kimi formulə edilməlidir:

“53.1. Cinayət təqibi üzrə icraat aşağıdakı hallarda dayandırılır”:

İndi isə AR CPM-də ibtidai istintaqın “təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb edilməli olan şəxsin müəyyən olunmaması” əsası ilə dayandırılması ilə bağlı olan xüsusi şərtləri nəzərdən keçirək. Qeyd olunduğu kimi cinayət təqibi üzrə icraatın dayandırılmasının xüsusi şərtləri CPM-in 53.1-ci maddədə göstərilən ayrı-ayrı əsasların hər birinin özünəməxsus xüsusiyyəti ilə bağlıdır.

Təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb edilməli olan şəxsin müəyyən olunmaması əsası ilə cinayət işi dayandırıldıqda cinayət təqibi üzrə icraat yalnız cinayət işi başlanmasından 2 (iki) ay keçdikdən sonra dayandırılır. Mahiyyət etibarilə bu o deməkdir ki, qanunvericiliklə müəyyən edilmiş müddətdə cinayət təqibi orqanının bütün istintaq və prosesual hərəkətləri yerinə yetirməsinə baxmayaraq, cinayət əməlini törətmiş şəxsi müəyyən etmək mümkün olmamışdır və cinayət prosesini həyata keçirən orqan həmin cinayətin kim tərəfindən törədilməsi barədə heç bir məlumata malik deyildir. Bu halda, cinayətin açılması üçün müstəntiq digər prosesual hərəkətlər (prosesual vasitələrdən istifadə etməklə) və əməliyyat-axtarış orqanlarına əməliyyat-axtarış tədbirləri həyata keçirilməsi barədə tapşırıq verməklə prosesual fəaliyyətini passiv şəkildə davam etdirir. Bu məsələ ilə bağlı hüquqi tənziyyətə AR CPM-də bir qədər aydın şəkildə əks olunmamışdır (yeri gəldikcə, qanuna müvafiq dəyişikliklərin olunması barədə təkliflərimizi əsaslandırmağa çalışacağıq).

Təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb edilməli olan şəxs müəyyən olunmadıqda cinayət açılmamış qalır və cinayət işi üzrə ibtidai araşdırma prosesual qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş müddətə qədər davam edir. Lakin bu müddət CPM-in 218-ci maddəsində müəyyən edilmiş qaydada uzadıla bilər. Belə ki, açılmamış cinayət haqqında cinayət işi üzrə ibtidai istintaq müddətləri CPM-in 218.8 və 218.9-cu maddələrinin tələblərinə riayət etməklə cinayət açılanadək bir neçə dəfə Azərbaycan Respublikasının Baş prokuroru tərəfindən uzadıla bilər. Cinayət açıldıqdan sonra iş üzrə ibtidai istintaq müddətləri Azərbaycan Respublikasının Baş prokuroru tərəfindən CPM-in 218.8 və 218.9-cu maddələrinin tələblərinə riayət etməklə yalnız bir dəfə uzadıla bilər. Cinayətin törədilməsində iştirakı müəyyən olunmuş şəxsin obyektiv səbəblərə görə cinayət məsuliyyətinə cəlb olunmadığı halda da ibtidai istintaq müddətləri ittiham aktında həmin şəxsə qarşı ittiham irəli sürülənədək Azərbaycan Respublikası Baş prokuroru tərəfindən CPM-in 218.8 və 218.9-cu maddələrinin tələblərinə riayət etməklə uzadıla bilər.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosesual Məcəlləsinin Kommentariyası. B.C.Kərimovun və Ə.H. Hüseynovun redaktəsilə. Bakı: Digesta, 2010, 859 s.
2. Cəfərquliyev M.Ə. Azərbaycan Respublikasının Cinayət prosesi. Dərslik. Bakı: Qanun, 2005, 852 s.
3. Mövsümov C.H. İbtidai istintaq. Dərs vəsaiti. Bakı: Maarif, 1973, 216 s.
4. Qəfərov M.S. Cinayət mühakimə icraatında prosesual məcburiyyət tədbirlərinin tətbiqinə konseptual yanaşma // BDU-nun Hüquq fakültəsinin "Dövlət və hüquq quruculuğunun aktual problemləri" mövzusunda 10-cu elmi-praktik konfransının materialları. Bakı, 2010.
5. Быков В.М. Приостановление производства по уголовному делу в советском уголовном процессе. Ленинград: Ленинградский Университет, 1971, 164 с.
6. Головки Л.В. Дознание и предварительное следствие в уголовном процессе Франции. М.: Фирма «СПАРК», 1995, 130 с.
7. Кенжаев Х.Ж. Актуальные проблемы приостановления предварительного следствия. дис. канд. юрид. наук. М.: Юрид. лит-ра, 1995, 165 с.

8. Клюкова М.Е. Приостановление дела в советском уголовном процессе: автореферат дис. канд. юрид. наук. Казань, 1990, 22 с.
9. Комлев Б.А. Раскрытие умышленных убийств по делам, приостановленным в случае неустановления лица, подлежащего привлечению в качестве обвиняемого. Грозный: Чечено-Инг. Книжн. Издание, 1988, 80 с.
10. Смирнов А.В. Калиновский К.Б. Комментарий к уголовно-процессуальному кодексу. 2009, 630 с. <http://www.twirpx.com/file/93101/>
11. Солодовник В.В. О некоторых уголовно-процессуальных проблемах института приостановления предварительного следствия // Вестник Санкт-Петербургского Университета. 2010, №3, с. 91-96.
12. Фергалиев С.Р. Проблемы правового регулирования оснований приостановления предварительного следствия // Евразийский юридический журнал. 2010, № 28, с. 108-109.
13. Химичева Г.П. Досудебное производство по уголовным делам: концепция совершенствования уголовно-процессуальной деятельности. М.: Экзамен, 2003, 352 с.
14. Черкасова Е.К. Правовое регулирование приостановления и возобновления уголовно-процессуальной деятельности. Дис.канд. юрид. наук. Омск, 2006, 183 с.
15. Черкасова Е.К. Правовой анализ оснований для приостановления предварительного следствия по законодательству Украины и Российской Федерации. <http://www.corp-lgugd.lg.ua/d120202.html>

О СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ СТАТЬИ 53.1.1 УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНОГО КОДЕКСА АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

Р.С.КАЗЫМОВ

РЕЗЮМЕ

В теории большинство авторов считают, что статья 53.1.1 Уголовно-процессуального Кодекса Азербайджанской Республики не отвечает требованиям презумпции невиновности. В настоящей статье автором предложена новая формулировка статьи 53.1.1 УПК АР, отвечающий требованиям презумпции невиновности.

Ключевые слова: уголовный процесс, приостановление расследования, возобновление расследования

ABOUT THE IMPROVEMENT OF ARTICLE 53.1.1 OF THE CRIMINAL PROCEDURAL CODE OF THE AZERBAIJAN REPUBLIC

R.S.KAZIMOV

SUMMARY

In the theory the majority of authors consider that, Article 53.1.1 of the Criminal Procedural Code of the Azerbaijan Republic doesn't meet the requirements of the innocence presumption. In the present article, the author offers a new formulation of Article. 53.1.1 of Criminal Procedural Code of the AR that satisfies the requirements of the presumption of innocence.

Key words: criminal trial, investigations, investigation renewal